

תורת כהנים – הספר והמדרש

מסכת מגילה פרק ג משנה ה – הקריאה בתורה במועדים

בפסח קורין בפרשת מועדות של תורת כהנים.¹ בעצרת - שבעה שבועות.² בראש השנה: "בחדש השביעי באחד לחדש".³ ביום הכפורים: אחרי מות.⁴ ביום טוב הראשון של חג קורין בפרשת מועדות שבתורת כהנים,⁵ ובשאר כל ימות החג בקרבנות החג.⁶

אבות דרבי נתן נוסח א פרק ו – תחילתו של רבי עקיבא

מה היה תחילתו של ר' עקיבא? אמרו בן ארבעים שנה היה ולא שָׁנָה כלום. פעם אחת היה עומד על פי הבאר אמר: מי חקק אבן זו? אמרו לו: המים שתדיר נופלים עליה בכל יום. אמרו לו: עקיבא, אי אתה קורא: "אבנים שחקו מים" (איוב יד יט). מיד היה רבי עקיבא דן קל וחומר בעצמו: מה רך פסל את הקשה, דברי תורה שקשין כברזל על אחת כמה וכמה שיחקקו את לבי שהוא בשר ודם. מיד חזר ללמוד תורה. הלך הוא ובנו וישבו אצל מלמדי תינוקות. א"ל: רבי למדני תורה. אחז רבי עקיבא בראש הלוח ובנו בראש הלוח. כתב לו אלף בית ולמדה. אלף תיו ולמדה. תורת כהנים ולמדה. היה לומד והולך עד שלמד כל התורה כולה.⁷

שיר השירים רבה (וילנא) פרשה ז סימן ב – ערמת חטים באמצע התורה

"בטנך ערמת חטים", זה תורת כהנים. מה כרס זה, הלב מכאן והכרעים מכאן והוא באמצע, כך תורת כהנים: שני ספרים מכאן ושני ספרים מכאן והוא באמצע.⁸ "ערמת חטים", ערמת של חטאים.⁹ "סוגה בשושנים" - אלו דברי תורה שהן רכים כשושנים. כמה מצות ודקדוקים יש בתורת כהנים, כמה קלין וחמורין פיגולין ונותרות יש בתורת כהנים.¹⁰

¹ ויקרא פרק כג, פרשת אמור. ולפי שיטת רש"י מקדימים לסוף פרק כב: "שור או כשב או עז כי יולד".

² דברים טז ט פרשת ראה: "שְׁבַעָה שְׁבַעָה תִּסְפֹּר לָךְ מֵהַחֵל חֲרַמְשׁ בַּקֶּמֶחַ תַּחֲלֵל לְסֹפֵר שְׁבַעָה שְׁבַעָה". קריאה זו נדחתה במרוצת הדורות, לטובת פרשת מתן תורה בספר שמות: "בחודש השלישי", כאשר חג השבועות הופך לחג מתן תורה. ודווקא בני חו"ל משמרים את "חג השבועות" המקורי בקריאת התורה של היום השני של החג: "עשר תעשר".

³ שוב ויקרא פרק כג היא פרשת המועדות של תורת כהנים.

⁴ שוב ויקרא פרק טז, פרשת אחרי מות.

⁵ שוב ויקרא כג כמו ביום טוב הראשון של פסח.

⁶ היינו בספר במדבר כט, פרשת פנחס. ראה מקבילה בתוספתא מסכת מגילה (ליברמן) פרק ג הלכה ה: "שואלין הלכות הפסח בפסח והלכות עצרת בעצרת והלכות החג בחג. בבית הועד שואלין בהלכות הפסח קודם לפסח שלשים יום. רבן שמעון בן גמליאל אומר: שתי שבתות יום טוב הראשון של פסח קורין בפרשת הנף שבתורת כהנים ושאר כל ימות הפסח מדלגין מעניינות הפסח הכתובין בתורה וכו'". ולא הבאנו דברים אלה עלמנת לדון בסדר הקריאות במועדים, אלא להראות את כינויו של ספר ויקרא במקורות התנאיים 'לתורת כהנים'. ואגב, גם את מרכזיות פרשת המועדות של ספר ויקרא הוא ספר 'תורת כהנים' בקריאה בתורה בפסח, ראש השנה וסוכות.

⁷ סיפור זה של תחילתו של ר' עקיבא, שונה מהסיפור הידוע אולי יותר שבגמרא נדרים נ ע"א שרחל אשתו שלחה אותו ללמוד תורה (ראה בדברינו [הנשים הממתנות](#)), ובחרנו בו משום שאנו מבקשים להתמקד בתורת כהנים. הספר הראשון שרבי עקיבא לומד עם בנו, לאחר שלמדו את האל"ף ב"ת הוא ספר ויקרא: תורת כהנים. הרעיון שהתחלת לימוד התורה הוא בספר ויקרא, הוא תורת כהנים, מצוי גם במאמר ר' איסי במדרש ויקרא רבה ז ג: "מפני מה מתחילין לתינוקות מתורת כהנים, יתחילו להן מבראשית! אלא אמר הקב"ה: הואיל וקרבות טהורים והתינוקות טהורים, יבואו טהורים ויתעסקו בטהורים". ועל כך הרחבנו בדברינו [יבואו טהורים ויתעסקו בטהורים](#) בפרשה זו בשנה האחרת. ראה גם אבות דרבי נתן נוסח א פרק טו הסיפור על הגר שביקש להתגייר על מנת שיהיה כהן גדול, שמאי "גער בו והוציאו בניזפה" ואילו הלל מציע לו ללמוד את ספר תורת כהנים: "בא להלל אמר לו: רבי, גיירני על מנת שתשימני כהן גדול שאעמוד ואשמש על גבי המזבח. אמר לו: ... מי שמבקש להקביל פני מלך בשר ודם לא דין הוא שילמד איך יכנס ואיך יצא? ... אתה שמבקש להקביל פני מלך מלכי המלכים הקב"ה לא דין הוא שתלמוד איך תכנס לבית קדש הקדשים איך תטיב את הנרות איך תקרב לגבי המזבח איך תערך את השולחן איך תסדר את המערכה? ... כתב לו תחילה אלף בית ולמדו. תורת כהנים והיה לומד והולך עד שהגיע: והזר הקרב יומת (במדבר א נא). נשא אותו גר קל וחומר בעצמו ואמר: מה אם ישראל שנקראו בנים למקום ועליהם אמרה שכינה ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש (שמות יט ו) אף על פי כן הזהיר עליהם הכתוב והזר הקרב יומת אני גר הקל שלא באתי אלא בתרמילי על אחת כמה וכמה. מיד נתפייס אותו גר מאלי". במהלך לימוד התורה גולש הגר מספר ויקרא לספר במדבר, לפסוק: "והזר הקרב יומת" ואז הוא מבין שאינו יכול להיות כהן גדול (אבל נכדו יכול, ראה סיפור זה ועוד, בדברינו [הגר שביקש להיות כהן גדול](#) בפרשת במדבר). ועוד נשוב לרבי עקיבא להלן.

⁸ כפי שמוכר לנו מהמבנה של חמישה חומשי תורה. אבל ראה דברינו על מסורת [שבעה ספרי תורה](#) בפרשת בהעלותך.

⁹ ראה הלשון החריפה במדרש תנחומא (בובר) פרשת כי תשא ב: "בטנך ערמת חטים - זו תורת כהנים, שכולה חטאות ואשמות, חטאת הוא, אשם הוא, והוא נתון באמצע תורה, וכולו חטאות ואשמות". ולצד החטאות גם כפרות.

¹⁰ וכך גם בפרשה ה סימן ב שם: "מְעִיּו עֶשֶׂת שָׁן, זו תורת כהנים. מה הכרס הזה הלב מכאן והכרעים מכאן והוא בתווך, כך תורת כהנים: שני ספרים מכאן ושנים מכאן והוא באמצע. עשת שן, מה עשת שן זה את עושה ממנה כמה יתדות, כמה רמחים, כך תורת כהנים יש בה כמה מצות, כמה דקדוקין, כמה קלים וחמורים, כמה פיגולים, כמה נותרות, כתובים בתורת כהנים". גם בשני מקורות אלה מתוך מדרש שיר השירים רבה, 'תורת כהנים' הוא ספר ויקרא - החומש השלישי בתורה. ראה הדגש על ריבוי המצוות

שיר השירים רבה פרשה ו (וילנא, סימן ב; דונסקי סימן יד) – מדרש תורת כהנים

ר' יצחק פתר קרייה¹¹ בפרשיותיה של תורה.¹² ששים המה מלכות, אלו ששים מסכתות של הלכות.¹³ ושמונים פילגשים, אלו שמונים פרשיות שבתורת כהנים. ועלמות אין מספר אין קץ לתוספות.¹⁴ אחת היא - הן חולקים אלו עם אלו וכלהון דורשין מטעם אחד, מהלכה אחת, מגזירה שוה, מקל וחומר.¹⁵

מסכת קידושין דף לג עמוד א – החלוקה הפנימית

בר קפרא, ואמרי לה ר' שמואל בר ר' יוסי הוה יתיב בי מסחותא.¹⁶ על ואזיל ר' שמעון בר רבי ולא קם מקמיה,¹⁷ ואיקפד, ואתא א"ל לאבוה:¹⁸ שני שלישי שלישי שניתי לו בתורת כהנים, ולא עמד מפני! ואמר לו: שמא בהן יושב ומהרהר.¹⁹

מסכת יבמות דף עב עמוד ב – מדרש תורת כהנים בבית המדרש הטברייני

כי הא דיתבי רבי יוחנן וקדריש: נותר בזמנו - אינו נשרף אלא ביום, שלא בזמנו - נשרף בין ביום בין בלילה. ואיתביה רבי אלעזר לרבי יוחנן: אין לי אלא נימול לשמיני שאין נימול אלא ביום, מנין לרבות לתשעה, לעשרה, לאחד עשר, לשנים עשר (מנין)? תלמוד לומר: "וביום", ואפילו למאן דלא דריש וא"ו, וא"ו וה"י דריש;²⁰ אישתיק.²¹ בתר דנפק,²² א"ל רבי יוחנן לריש לקיש: ראיתי לכן פדת שיושב ודורש כמשה מפי הגבורה. א"ל ריש לקיש: ידידה היא? מתניתא היא.²³ היכא תנא ליה? בתורת כהנים. נפק תנייה בתלתא יומי, וסברה בתלתא ירחי.²⁴

והדקדוקים והקלים והחמורים והצורך בכפרת החטאים, שיש בספר זה, וממילא משתמע הדרשות הרבות עליו. מה שמביא אותנו לשימוש החלופי של 'תורת כהנים' למדרש על הספר, כפי שנראה במדרש הסמוך.

¹¹ פותר או מבאר את המקרא, את הפסוק בשיר השירים ו ח: "ששים הגה מלכות ושמינים פילגשים ועלמות אין מספר".
¹² תורה שבע"פ.

¹³ המשנה שבידינו מכילה שישים ושלוש מסכתות. חלוקה קדומה איחדה את שלוש הבהבות (קמא, מציעא, בתרא) למסכת אחת ואת סנהדרין עם מכות או יש אומרים: שבת עם עירובין למסכת אחת (דונסקי) ומכאן המספר שישים.

¹⁴ תוספתא וברייתות שכנראה גם לחכמי דור דרשה זו, מספרם לא היה ידוע.

¹⁵ לא ברור אם מדרש שיר השירים הוא שהכניס לראשונה את השימוש במונח 'תורת כהנים' כמציין את מדרש התנאים על ספר ויקרא (מדרש ספרא שנראה להלן). אבל ממקום שפסקנו, מדרש שיר השירים רבה לעיל, ראינו לנכון לציין את המעבר מספר למדרש. כאן, ללא ספק 'תורת כהנים' הוא המדרש התנאי על ספר ויקרא, לא הספר עצמו. יש לשים לב למדרג במדרש זה ולמקומו הנכבד של מדרש תורת כהנים מיד לאחר המשנה ולפני כל הברייתות והתוספות (תוספתא?). ואנחנו ספרנו למעלה ממאה פרשות במדרש ספרא-תורת כהנים המודפס שבידינו.

¹⁶ בר קפרא, ויש אומרים שהיה זה ר' שמואל בר' יוסי היה יושב בבית המרחץ.

¹⁷ נכנס ועבר ר' שמעון בנו של רבי יהודה הנשיא, ובר קפרא או ר' שמואל בר' יוסי, לא קם מפניו.

¹⁸ והקפיד על כך ר' שמון בנו של רבי והתלונן על כך לפני אביו.

¹⁹ גם כאן מדובר במדרש תורת כהנים על ספר תורת כהנים. הלשון "שניתי לו בתורת כהנים" יוצר את החיבור ביניהם ויכול להעיד על התגלגלות המונח מהספר למדרש על הספר. ראה פירוש רש"י במקום: "שני שלישי שלישי - שני חלקים של שלישי הספר. תורת כהנים - ספר ויקרא שניתי לו ברייתא של מדרש הספר". ופרופ' ש. נאה רואה במקור זה חיזוק להשערתו שמדרש תורת כהנים היה בנוי במקור מתשע מגילות. ראה אזכור המחקר שלו בהערה 33 להלן. ראה בדומה על מנשה המלך הרשע, סנהדרין קג ע"ב: "תנו רבנן: מנשה היה שונה חמשים וחמשה פנים בתורת כהנים, כנגד שני מלכותו". ופירוש רש"י שם: "היה שונה חמשים וחמשה פנים בתורת כהנים - ספר ויקרא היה מחדש בו כל שנה ושנה, ודורשו מפלפול". אפשר שבמצב ביניים היו מקפידים לומר 'תורת כהנים' כשם הספר, ו'מדרש תורת כהנים' או אפילו 'משנה תורת כהנים' כשם של המדרש, אך בהדרגה תפס יותר השם ספר ויקרא ככינוי לחומש השלישי (האמצעי כנ"ל) כפי שנראה להלן ו'מדרש תורת כהנים' קוצר ל'תורת כהנים'.

²⁰ ר' יוחנן יושב ודורש להלכה שנוטר בזמנו - אינו נשרף אלא ביום, שלא בזמנו - נשרף בין ביום בין בלילה. בא ר' אלעזר בן פדת ומקשה עליו מהיתור של האות וא"ו והאות ה"א, שאפילו מי שבכל התורה לא דורש את האות וא"ו, את הצמד וא"ו וה"א הידיעה המתחבאת בתוך ב"ת הידוע של "וביום", הוא כן דורש. לפיכך כמו שמילה שלא בזמנה, מהיום התשיעי ואילך, היא רק ביום, שנאמר: "וביום השמיני ימול וכו'", כך גם בדין נותר שכן כתוב בו: "והנותר מבשר הזבח ביום השלישי באש ישרף" (ויקרא ז יז). דרשה זו היא דרשה קלאסית של מדרשי תנאים בכלל, מדרש ספרא-תורת כהנים בפרט. זה אנג אותו ר' אלעזר בן פדת שר' יוחנן מתלונן עליו שאינו מקשה עליו כמו ריש לקיש (בבא מציעא פד ע"א, ראה דברינו [ר' יוחנן קפדן היה](#)).

²¹ השתתק ר' יוחנן.

²² אחרי שיצא ר' אלעזר בן פדת.

²³ שלו היא (הדרשה שאמר ר' אלעזר בן פדת)? - משנה היא!

²⁴ ר' יוחנן מספר בהתרגשות לריש לקיש את הדרשה היפה של ר' אלעזר בן פדת שהחשיב אותה "כמשה מפי הגבורה". ריש לקיש עונה לו שאין זו דרשה של ר' אלעזר אלא "מתניתא היא" - דברי ר' אלעזר לקוחים ממדרש תורת כהנים. ר' יוחנן שלא הכיר מדרש זה (או שמא שחך), ישב ושינן את המדרש בשלושה ימים ולמד והבין אותו בשלושה חודשים. (ראה אוצר מדרשים (אייזנשטיין) אלפא ביתא דבן סירא על גדולתו של "בניהו בן יהוידע בן איש חי", "שהיה חי בתורה - שלמד ספר תורת כהנים ביום אחד". אבל לשנן את מדרש תורת כהנים צריך כנראה יותר מיום אחד (...). בהשוואה עם המקורות שהבאנו לעיל, באמת תמוה איך ר' יוחנן לא הכיר את מדרש תורת כהנים, וריש לקיש ור' אלעזר כן הכירו. ועל"פ, נראה שאפשר ללמוד מסיפור זה וקודמיו על התפתחות מדרשי ההלכה - מדרשי התנאים, שמצד אחד אולי קדמו למשנה (ולמקורות תנאיים אחרים כמו התוספתא) משום שנדרשו על ספרי התורה והיו צמדם: ספר ומדרשו - ספר ומשנתו (ואי לכך גם נקראים מדרשים פרשניים שקדמו הרבה לפרשני המקרא). אך מצד

מסכת קידושין דף מט עמוד א – מדרש ספרא

תנו רבנן: על מנת שאני קריינא, כיון שקרא שלשה פסוקים בבית הכנסת - הרי זו מקודשת²⁵ ... על מנת שאני שונה - חזקיה אמר: הלכות, ור' יוחנן אמר: תורה.²⁶ מיתבי: איזו היא משנה? ר' מאיר אומר: הלכות, ר' יהודה אומר: מדרש!²⁷ מאי תורה? מדרש תורה.²⁸ והני מילי דאמר לה "תנינא", אבל אמר לה: "תנא אנא", עד דתני הילכתא ספרא וסיפרי ותוספתא.²⁹

מסכת חגיגה דף ג עמוד א – האילמים תלמידי החכמים

בני אוחותו של רבי יוחנן (בן גודגדא), כל אימת שהיה נכנס רבי (יהודה הנשיא) לבית המדרש, היו נכנסים ויושבים לפניו (לפני החכמים) ומנידים בראשיהם ומנענעים בשפתותיהם.³⁰ וביקש רבי רחמים עליהם והתרפאו. ונמצא שהיו יודעים הלכתא וספרא וסיפרי וכולה תלמודא!³¹

מדרש משלי (בובר) פרשה י – למה לא שנית תורת כהנים?

... בא לפניו מי שיש בידו מקרא ואין בידו משנה, הקב"ה הופך את פניו ממנו ... בא לפניו מי שיש בידו שני סדרים או שלשה, אז הקב"ה אומר לו בני כל ההלכות למה לא שנית אותם ... בא לפניו מי שיש בידו הלכות, הקב"ה אומר לו: בני, תורת כהנים למה לא שנית, שיש בה טומאה וטהרה, וטומאת שרצים, וטהרת שרצים, טומאת נגעים, וטהרת נגעים, טומאת נתקים ובתים, טהרת נתקים ובתים, טומאת זבים ולידה, וטהרת זבים ולידה, טומאת מצורע וטהרתו, סדר ווידוי יום הכפורים, וגזירות שוות, ודיני ערכים, וכל דין שדנו ישראל לא דנו אלא מתוכו. בא לפניו מי שיש בידו תורת כהנים, אומר לו הקב"ה: בני, חמישה חומשי תורה למה לא שנית, שיש בהם ק"ש ותפילין ומזוזה וכו'.³²

שני השתלבו מדרשי תנאים אלה במסורת לימוד התורה ומורשת חז"ל בתקופה מאוחרת יותר, כמו בתלמוד. ראה ציטוט מאיגרת רב שירא גאון המובא בעיונים של שטיינזלץ. עפ"י המקור בגמרא יבמות, חומש ויקרא נלמד בגיל צעיר, אבל המדרשים עליו לא היו ידועים עד תקופה מאוחרת למדי. ראה [מבוא לספרא – תורת כהנים](#) באתר מחלקי המים.

²⁵ אדם מקדש אישה על מנת שהוא "קריינא", היינו יודע לקרוא בתורה, הגמרא דנה שם מה נחשב לקריינא או לקרא על מנת שתהיה מקודשת. ואותנו מעניין המשך הסוגיה. אדם מקדש אישה על מנת שהוא שונה, היינו בקי במשנה. (ראו בהמשך הגמרא שם גם: "על מנת שאני צדיק, אפילו רשע גמור - מקודשת, שמא הרהר תשובה בדעתו. על מנת שאני רשע, אפילו צדיק גמור - מקודשת, שמא הרהר דבר עבודת כוכבים בדעתו". בקידושין מחמירים בשל החשש מאיסור אשת איש.)

²⁶ הלכות הן פסקי ההלכה, כיצד לנהוג למעשה שזה בימיהם המשנה או מדרשי ההלכה. (ורש"י מבאר שם הלכה למשה מסיני). תורה זה בפשטות התורה שבכתב ולפיכך ממשיכה הגמרא לשאול על שיטה זו (שיטת ר' יוחנן) שהרי הוא אומר: "שונה".

²⁷ אז איך אומר ר' יוחנן ש"שונה" זו תורה שבכתב?

²⁸ התשובה: שגם ר' יוחנן שאומר "תורה", הכוונה ל"מדרש תורה", כפי שהוא ממשיך ומבאר.

²⁹ אדם שמקדש אשה על מנת שהוא "תנינא" מספיק שידרו מדרש אחד. אבל אם אמר שהוא "תנא", לא תהא מקודשת לו עד שיוכיח בקיאות בכל מדרשי ההלכה התנאיים. מה שחשוב לעניינינו הוא "ספרא" שברשימת מדרשי ההלכה. שם נוסף למדרש תורת כהנים הוא "ספרא". שם זה עבר גלגול דומה ואולי קיצוני יותר. משם שמתייחס לספר התורה בכללותו, מי שקורא בספרא (תענית יב ע"ב, מגילה כב ע"ב ועוד), 'למדרש ספרא', היינו המדרש על "הספרא", הוא ספר ויקרא – תורת כהנים שבו היו מתחילים ללמוד. נראה ששם זה מעיד מלמד על חשיבותו הרבה של ספר ויקרא והמדרש שעליו. ראה שבחו של ספר ויקרא במדרש בראשית רבה ג ה: "וירא אלהים את האור כי טוב - כנגד ספר ויקרא שהוא מלא הלכות רבות". וכן בבראשית רבה סד ח פרשת תולדות: "וימצאו שם באר מים חיים, כנגד ספר ויקרא, שהוא מלא הלכות רבות". המקור הראשון שמצאנו שמזכיר את השם "ספר ויקרא", הוא מדרש בראשית רבה ואנחנו הפעם עם 'תורת כהנים'.

³⁰ שהיו אילמים אבל נראה משפת גופם שהבינו את שיח בית המדרש. הרשינו לתרגם את לשון הגמרא לעברית ולפרש בסוגריים.

³¹ הצמד "סיפרא וסיפרי" כמדרשי הלכה, זה לספר ויקרא וזה לספרים במדבר ודברים מופיע פעמים רבות בספרות חז"ל, ביחד עם משנה, הלכות ותלמוד (בלי מכילתא לספר שמות ובלי ספר בראשית עליו אין מדרש תנאים). ראה גמרא שבועות מא ע"ב: "דהא אנא ורב ששת דתנינא הלכתא וספרא וסיפרי ותוספתא וכולא גמרא", וכמו כן ההספד של ריש לקיש בגמרא מגילה כח ע"ב על תלמיד חכם ארצישראלי שלא מהשורה הראשונה בבית המדרש: "ווי, חסרא ארעא דישראל גברא רבה. ההוא דהוי תני הלכתא וסיפרא וסיפרי ותוספתא". ובגמרא סנהדרין פו ע"א למדנו מי הוא בעל מדרש סיפרא: "אמר רבי יוחנן: סתם מתניתין רבי מאיר, סתם תוספתא רבי נחמיה, סתם ספרא רבי יהודה, סתם סיפרי רבי שמעון, וכולהו אליבא דרבי עקיבא". הוא רבי עקיבא שתחילת לימודו מתורת כהנים!

³² וההמשך שם על לימוד הגדה (שעליו אומרים קדיש יהא שמיה רבה, ראו דברינו [קדיש דאגדתא](#) בדפים המיוחדים) ומשם ללימוד התלמוד. מה שנוגע לנושא שלנו הוא המרכזיות של לימוד 'תורת כהנים' והחזרה לשימוש במונח זה דווקא במדרש יחסית מאוחר. כאן, נראה שאין ספק שהכוונה למדרש תורת כהנים ולא לספר תורת כהנים – ויקרא, שהרי כבר נזכר "מי שבידו מקרא" לעיל. ראה חשיבותו בהשוואה למדרשי התנאים האחרים על שאר חומשי התורה. מדרש זה אומץ בחום ע"י החפץ חיים (רבי ישראל מאיר הכהן מראדין, מאה 19-20 מחבר המשנה ברורה וחפץ חיים על שמירת הלשון ועוד) שהוציא מהדורה מתוקנת של מדרש ספרא - תורת כהנים בצירוף הגהות הגר"א שגם הרבה לעסוק במדרש זה וקובל על מיעוט העיסוק במדרש זה כמו מדרשי התנאים האחרים. ואלה דבריו בהקדמה לספר: "מדברי מדרש זה יש לנו התעוררות גדולה לחיוב לימוד הזה ... וגם באמת הלוא התורת כהנים על ויקרא ומכילתא וסיפרי הם יסוד תורה שבע"פ שהם הולכים וסופרים כל אותיות שבתורה ומבארים אותם על"פ התורה שבע"פ המסורה לנו מסיני והם מקור כל המשניות והברייתות. ועל כן נפלאתי מאד מדוע כ"כ מוזר לימוד הזה מישראל כי אם למעט מזעיר יחידים שבדור, כיון שהיא יסוד תורה שבע"פ".

ספר הלכות גדולות סימן עו הלכות הספד

חמישה חומשי תורה: ספר בראשית וחומש שיני וספר כהנים וחומש הפקודים ומשנה תורה. שמונה נביאים הן: יהושע שפטים שמואל מלכים ירמיה יחזקאל ישעיה שנים עשר. אחד עשר כתובים: רות ספר תהלים ואיוב משלי קהלת שיר השירים קינות דניאל מגילת אסתר עזרא דברי הימים. ששה סדרי משנה: סדר זרעים סדר מועד סדר נשים סדר נזיקין סדר קדשים סדר טהרות. וששה סידרי תוספות ותשעה דבורים תורת כהנים, וארבעה מדרש סופרים סיפרא וסיפרי שהן ארבעה סיפרי ואילו הן: בראשית רבא ומכילתא דואלה שמות וספר וידבר ואלה הדברים. וכולהו פירושים בתורת כהנים.³³

פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) ויקרא פרשת צו

ולפיכך פותחין בתחילה בספר ויקרא ללמד לתינוקות, מפני שהוא גופי תורה חוקים ומשפטים איסור והיתר. לכך נקראת תורת כהנים ספרא דבי רב.³⁴

אבות דרבי נתן נוסח א פרק ו – שוב ר' עקיבא

... הלך הוא ובנו וישבו אצל מלמדי תינוקות. א"ל: רבי למדני תורה. אחז רבי עקיבא בראש הלוח ובנו בראש הלוח. כתב לו אלף בית ולמדה. אלף תיו ולמדה. תורת כהנים ולמדה. היה לומד והולך עד שלמד כל התורה כולה.³⁵ הלך וישב [לו] לפני רבי אליעזר ולפני רבי יהושע, אמר להם: רבותי, פתחו לי טעם משנה. כיון שאמרו לו הלכה אחת, הלך וישב לו בינו לבין עצמו. אמר: אל"ף זו למה נכתבה? בי"ת זו למה נכתבה? דבר זה למה נאמר? חזר ושאלו והעמידן בדברים. רבי שמעון בן אלעזר אומר: אמשול לך משל. למה הדבר דומה? לְסֵתָת שהיה מסתת בהרים. פעם אחת נטל קרדומו בידו והלך וישב על ההר והיה מכה ממנו צרורות דקות. ובאו בני אדם ואמרו לו: מה אתה עושה? אמר להם: הרי אני עוקרו ומטילו בתוך הירדן. אמרו לו: אי אתה יכול לעקור את כל ההר. היה מסתת והולך עד שהגיע אצל סלע גדול. נכנס תחתיו, סתרו ועקרו והטילו אל הירדן ואמר לו: אין זה מקומך אלא מקום זה.³⁶

ספרא ברייתא דרבי ישמעאל שלוש עשרה מידות

רבי ישמעאל אומר: בשלוש עשרה מדות התורה נדרשת: מקל וחומר, מגזרה שוה, מבנין אב ... מכלל ופרט, מפרט וכלל ... דבר הלמד מעניינו ודבר הלמד מסופו וכן שני כתובין המכחישים זה את זה עד שיבא הכתוב השלישי ויכריע ביניהם.³⁷

³³ גם במקור זה מתקופת הגאונים (ר' שמעון קיירא) חוזר השימוש במונח 'תורת כהנים' כשמו של המדרש על החומש השלישי, ספר ויקרא, ולא כשמו של הספר במקרא. ראה איך מדרש תורת כהנים מחובר לשישה סדרי משנה ונכלל בדרגה אחת איתם. כל שאר המדרשים על ארבעת חומשי התורה האחרים: בראשית רבה, מכילתא על שמות וספרי על במדבר ודברים, נספריים כספר אחד, בעוד שמדרש תורת כהנים נספר כתשעה 'דיבורים'. ראה גם בספרים שבידינו 'דבורא דנדבה', 'דבורא דחובה' בפרשת ויקרא. וכבר האריך לדון בנושא זה פרופ' שלמה נאה במאמר [מבנה וחלוקתו של מדרש תורת כהנים, תרביע תמוז-אלול תשנ"ז](#). והסיום "וכלהו פירושים בתורת כהנים" לכאורה מגדיל ומפאר עוד יותר עם מדרש תורת כהנים, אלא שפרופ' נאה מציע קריאה אחרת של משפט מסיים זה: "וכלם פירושים כתורת כהנים".

³⁴ וכן הוא במדרש/פירוש המקביל, שכל טוב (בובר) ויקרא פרק א: "ולפיכך פותחין בתחילה ללמד לתינוקות, מפני שהוא כולו גופי תורה איסור והיתר, ולכך נקרא תורת כהנים סיפרא דבי רב". חזרנו לנושא תחילת הלימוד בספר ויקרא ושוב במקור מאוחר יחסית (מאה 11, ראה [סקירה של מדרש זה](#) באתר מחלקי המים). וכן נראה ש'תורת כהנים' הוא הספר במקרא ולא המדרש, ומה שמעניין ביותר הוא שספר זה הוא "ספרא דבי רב", היינו הספר הנלמד בבית הרב (בבית המדרש). אם אכן כך, אזי יש חיזוק להצעתנו לעיל ש"סיפרא", - ספר סתם, או "הספר" היה כינוי לספר ויקרא, לא למדרש. ספר תורת כהנים נקרא גם ספרא דבי רב ואילו המדרש נקרא מדרש תורת כהנים או מדרש ספרא (דבי רב) ובהדרגה נשמו "דבי רב" מצד שמאל ו"מדרש" מצד ימין ונשאר סיפרא סתם כשם המדרש. כך או כך, חזרנו לתחילת לימודו של רבי עקיבא בתורת כהנים ובכך נרצה לסיים.

³⁵ עד כאן הסיפור שכבר ראינו לעיל.

³⁶ סוף דבר חזרנו לרבי עקיבא בו פתחנו וגם הזכרנו במהלך דברינו. ר' עקיבא לא מסתפק בתורת כהנים וגם לא "עד שלמד את כל התורה כולה", היינו המקרא. רבי עקיבא לומד מפי שני רבותיו הגדולים: ר' יהושע ור' אליעזר, שואל אותם שאלות ללא הרף וגם "מעמידן בדברים" (מעמידם על דיוק הדברים, מעמידם בדברים ובחידושים שלו). רבי עקיבא ממשך למשנה ולמדרשי ההלכה, בראשם מדרש תורת כהנים, ומייסד עולם שלם של מדרשי הלכה, משנה ותוספתא באמצעות תלמידיו: "סתם מתניתין רבי מאיר, סתם תוספתא רבי נחמיה, סתם ספרא רבי יהודה, סתם ספרי רבי שמעון, וכולהו אליבא דרבי עקיבא". ואיך הוא עושה זאת? בחזרה כל העת לאל"ף בי"ת, למילים ולאותיות שלמד בגיל ארבעים. רבי עקיבא הוא הסתת הגדול: עוד 'דרשה קטנה', עוד גזירה שווה, עוד קל וחומר, עוד כלל ופרט וכלל. אבן אחר אבן מאותם האבנים ששחקו אותם המים. עד שההר הגדול מועתק ממקומו. אין מקומך פה, אלא שם. (וכל אחד יסיק בדעתו הטובה מה הן האבנים הקטנות של הסתת ומהו ההר הגדול). זה רבי עקיבא שתחילתו ויסודו הוא ספר ומדרש תורת כהנים.

³⁷ בראש מדרש תורת כהנים מציב רבי עקיבא יד לבר-הפלוגתא שלו, רבי ישמעאל מנסח שלוש עשרה המידות בהן התורה נדרש ומי כמו רבי עקיבא שהרבה להשתמש בהם ובפרט בתורת כהנים.

תשע"ח

פרשת צו

שבת שלום
מחלקי המים